

Vinicije B. Lupis

Institut društvenih znanosti
Ivo Pilar
Područni centar Dubrovnik

Institute of Social Sciences
Ivo Pilar
Regional Centre Dubrovnik

Od Kaštela 11
Dubrovnik, Hrvatska

vinicije.lupis@pilar.hr
orcid.org/0000-0001-8516-9312

Elvis Shala

Instituti Arkeologjik i Kosovës

Archaeological Institute of Kosovo

Rr. Nazim Gafurri n.n.
Muzeu i Kosovës
Pristina, Kosovo

elvis.shala@gmail.com
orcid.org/0000-0002-9026-0193

Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper

UDK / UDC:
930.85(497.5:496.5:497.115)"17/18"

DOI:
10.17685/Peristil.64.2

Primljeno / Received:
12. 5. 2021.

Prihvaćeno / Accepted:
2. 12. 2021.

O Petru Bogdaniju, don Luki Jeliću i hrvatsko–albanskim kulturnim kontaktima

About Petar Bogdani, don Luka Jelić
and Croatian–Albanian Cultural Contacts

APSTRAKT

U radu su autori obradili nekoliko dosad nedovoljno poznatih hrvatsko–albanskih kulturnih odnosa, sagledanih ponajviše kroz prizmu odnosa Dubrovnika s albanskim područjima i Kosovom. Kroz osobnost nadbiskupa Petra Bogdanija iz 17. stoljeća ukazalo se na kulturološki okvir bilježenja prvih rimskih natpisa u Skadru, ali i na novovjekovne i srednjovjekovne epigrafe na području Albanije i Kosova, s iznimno važnim natpisima iz crkve sv. Srđa i Bakha na Bojani.

KLJUČNE RIJEČI

Albanci, Kosovo, Petar Bogdani, don Luka Jelić, Skadar

ABSTRACT

The authors deal with several insufficiently explored Croatia–Kosovo cultural relations through the prism of Dubrovnik's connections with Albanian areas and Kosovo. In the context of archbishop Petar Bogdani's personal idiosyncrasy in the 17th century, the authors point out the cultural framework of recording the first Roman inscriptions in Shkoder, as well as modern and medieval epigraphs in Albania and Kosovo, and inscriptions from the Church of Saint Sergius and Bacchus on the Bojana River.

KEYWORDS

Albanians, Kosovo, Petar Bogdani, don Luka Jelić, Shkoder

Kaže se da je kultura kao more koje povezuje ljude i narode, a politika kao planina koja ih dijeli, rastavlja pa čak i suprotstavlja. Iako hrvatski i albanski narod nemaju zajedničku granicu, niti ih je politika ikada razdvajala, a još manje i suprotstavljala, kultura ih je od davnine približavala. O tome ima mnogo dokaza u koje ovdje ne možemo pobliže ulaziti, samo ćemo kao prilog toj činjenici iznijeti nekoliko primjera iz novije prošlosti o kojima javnost nije dovoljno upoznata. Radi se o vezama Dubrovnika i Dubrovačke Republike s Albanijom i Albancima koji su u Dubrovniku bili uvijek dobrodošli, jednako kao što su i Dubrovčani u Albaniji, i s Albancima se uvijek dobro osjećali.

Dubrovnik i Albanci

Kulturne veze Hrvata i Albanaca mogu se pratiti kroz duže vrijeme. Useljavanje Albanaca u Dubrovnik započelo je vrlo rano i traje neprekinuto stoljećima. Već početkom 13. stoljeća Dubrovnik je sklopio trgovački ugovor o slobodi trgovine s Dimitrijem, sinom albanskog velikaša Progona, gospodarom područja između Lješa, Drača i Ohrida (1208. – 1216.).¹ Postojanje živih trgovačkih veza s Albanijom potvrđuje dubrovački statut iz 1272., gdje se u XXIV. poglavlju druge knjige spominju albanski gradovi Drač, Valona i područje Arbanona (Kruja).² Zanimljivo je spomenuti kako se već 14. srpnja 1285. godine u dubrovačkim izvorima spominje albanski jezik.³ Spominje se i 24. listopada 1401. godine u Dubrovniku.⁴ Tamo se također po prvi put spominje i današnje nacionalno ime Albanaca — Shqiptar, kao prezime jednog svećenika iz Drivasta Schiputar — Schipudar između 1382. i 1399. godine.⁵ Tijekom 14. i 15. stoljeća u Dubrovniku nalazimo tridesetak albanskih svećenika iz Bara, Ulcinja, Svača, Baleca, Danja, Skadra, Drivasta, Sarde, Pulata, Lješa i Drača, a isto tako i dosta redovnika: benediktinaca, franjevac i dominikanaca. Njihov velik broj posljedica je progona katolika koje je provodila srpska dinastija Nemanjića, odnosno srpski kralj Dušan, kasniji car.⁶ Od značajnih došljaka iz Albanije najpoznatiji su: Nikola Arbanas, učitelj u Stonu (1345.); Ivan, slikar iz Drača (1388. – 1389.); Gjorge Span, liječnik iz Skadra (1439.); Marul Tarkanjot iz Arte, latinski pjesnik (1453.); Marin Becikemij iz Skadra, humanist i upravitelj škole u Dubrovniku (1492. – 1496.); Andrija iz Drača, doktor Sv. Pisma provincijala i inkvizitora (1438.), kasnije biskupa u Senju (1443. – 1456.). Isti je bio svjedok na promociji Gjina Gazulija u Padovi.⁷ Dva dubrovačka

nadbiskupa bila su Albanci i to: Benedikt, prije biskup Svača u Albaniji (1317. – 1317.) i Andrija iz Drača (1388. – 1393.), koji je utemeljio Bratovštinu svećenika, čiji se izmišljeni portret iz 18. stoljeća čuva u sjemeništu Dubrovačke biskupije.⁸ Njegova grobnica danas se nalazi desno od ulaznih vrata u dominkansku crkvu iz klaustera s pločom od sivog kamena s natpisom u gotici. Ispod ploče reljefni je kip nadbiskupa u ležećem položaju s pastoralom među rukama prekrivenim na prsima.⁹ Među prvim državnim kancelarima u Stonu navodi se don Paulus Albanesis (1363. – 1368.).¹⁰ Nailazimo na razne oporuke Albanaca, a među njima su zanimljive one u kojima se ostavljaju knjige. Tako, na primjer, svećenik iz Pilota 1428. godine ostavlja: brevijar, glosarij, psaltir, homolijar poslanica apostola Pavla, knjigu o sv. Jurju koji je bio u čistištu, te *statuti ordinamenti* Crkve.¹¹ Nešto ranije, do 1401. godine, više Albanaca navodi svoje knjige u oporukama, ali i vrijedne povijesne podatke, kako doznajemo u oporuci fra Jacoma Greca, da su Turci 1399. godine uništili Drivast: „se li Turchi devastasse Drivasto 1399.“¹² Nadalje, Laçari Albanensis ostavlja: psaltir, saltiero francescano¹³, dok don Alexi de Georgio, svećenik crkve sv. Pavla u Pulatu, ostavlja: jedan misal, knjigu o gramatici, te Regulu sv. Donata, brevijar i početnicu.¹⁴ Među dubrovačkim Albancima posebno se ističu Gjin Gazzuli i njegova braća. Ova osebujna ličnost humanističkog razdoblja rodio se oko 1400. godine, a umro je 19. veljače 1465. u Dubrovniku. Njegov otac bio je Albanac iz Zadrima. Brat mu se Pavao spominje kao rektor škole u Dubrovniku (1442. – 1444.) i bio je poslanik albanskog nacionalnog junaka Jurja (Đerđa) Kastriote Skenderbega (1453.), kao i drugi brat Andrija koji je bio Skenderbegov poslanik (1462.) u Dubrovniku. Mladi Gazzuli stupio je u dominikanski red i u Padovi je 31. siječnja 1430. stekao doktorat iz filozofije. U diplomatskoj službi Dubrovačke Republike posreduje u diplomatskim poslovima kralja Sigismunda u Italiji, na kneževskom dvoru u Tarantu, te u Rimu kod pape Eugena IV. (1445. – 1446.) i kod pape Nikole V. (1451.). Gazzuli se bavio astronomijom, pa je stoga hrvatsko-ugarski kralj Matija Korvin 1459. godine tražio od dubrovačke vlade da mu pošalju „glasovitog astronoma“ magistera Iva (Gjina), zajedno s knjigama njegove struke. Vijeće umoljenih Dubrovačke Republike bilo je zaključilo da Gazzuli pođe na kraljevski dvor u Budim kao dubrovački poslanik, ne žaleći troška, ali zbog lošeg zdravlja i starosti Gazzuli nije krenuo na put, već je samo

poslao prijepis jednog svog astronomskog djela. Poznati hrvatski renesansni pjesnik Ivan Česmički obratio mu se početkom 1460. pismom u kojem je hvalio njegovu raspravu i gdje ga moli da u Dubrovniku izradi neke astronomsko-matematičke sprave jer u Ugarskoj nema ljudi vičnih tom poslu. Nažalost, niti jedno Gazullijevo djelo nije tiskano, makar se njegovi rukopisi čuvaju i danas u Dubrovniku.¹⁵ Oporučno je osnovao prvu javnu knjižnicu u Dubrovniku jer je Johannes (Gjin ili Ivan) Gazulli u svojoj oporuci od 19. veljače 1465. taksativno naveo klauzule o čuvanju knjiga.¹⁶ Poznat je prijateljski stav prema albanskom narodnom junaku iz 15. stoljeća, Đerđu Kastrioti Skenderbegu, kojem su dubrovačke vlasti izlazile u susret, davale novac, pružale diplomatsku potporu, te mu nudile utočište. Skenderbeg je bio u Dubrovniku 1450. i 1462. godine, gdje je s vojskom boravio i više dana.¹⁷ Značajno je napomenuti kako je veliku popularnost imala Gospa od Dobrog Savjeta ili Gospa od Skadra, čije su kopije bile omiljene u Dubrovniku. Jedna vrlo lijepa kopija ove Gospe zaštitnice Albanije iz 18. stoljeća čuva se i danas u bivšoj benediktinskoj crkvi sv. Jakova, dok se jednostavna pučka inačica s početka 19. stoljeća čuva u crkvi Gospe od Vrbice kraj Dubrovnika.¹⁸ Svakako, u međusobnom prožimanju hrvatsko-albanskih odnosa na području današnjeg Kosova treba spomenuti i Martina Šegona iz Novog Brda (? – 1485.), kasnijeg ulcinjskog biskupa, koji je bio kanonik crkve sv. Marije u Novom Brdu i autor karte vojno-strateškog sadržaja izrađene za potrebe poljskog dvora.¹⁹ Među dubrovačkim građanskim obiteljima koje su se doselile iz Albanije treba navesti obitelji: plemićku obitelj Ispani iz Skadra, obitelj Gionii te plemićku obitelj Sabaci iz Drača.²⁰ Plemićka obitelj Ispani (*de Hispani*) iz Skadra živjela je u Dubrovniku od 1380. godine sve do 1667. godine. Andrija Spani, skadarski plemić, izbjegavši ispred Ivana Castriote iselio se u Dubrovnik zajedno sa ženom Andelinom, kćeri Gierga Ducaginija, i upisao u Bratovštinu sv. Antuna dubrovačkih građana. Njegov sin Nikola oženio je Ninu, kćer skadarskog plemića Marina Dabiživa i Slave, kćeri dubrovačkog plemića Miha Pavova Giorgi. Njihov sin Đuro Ispani u Parizu je studirao medicinu i bio je liječnikom sredinom 15. stoljeća u Dubrovniku. Njegov brat Andrija bio je franjevac u Albaniji. Članovi ove iznimno zanimljive albanske plemićke obitelji nastanjene u Dubrovniku živjeli su i u Španjolskoj, poput Paska Ispana, trgovca nastanjenog u Valenciji, čija

se kćer Slava 1627. udaje u Anconi za ankonitan-skog plemića Pietra Gentile-Servilija.²¹ Uz Andriju Alešija (Lješ, Albanija, 1425. – Split, oko 1505.) i njegovu likovnu dionicu u hrvatsko-albanskim kulturnim dodirima, za Dubrovnik je možda najznačajnija pojava među brojnim umjetnicima zlatar iz Novog Brda na Kosovu, Ivan Progonović (*Johannes Progonovich de Novomonte aurifex habitator Ragusii*), rođen 1455., koji je bio aktivan u drugoj polovini 15. stoljeća, a napustio je Novo Brdo tijekom turske najezde.

Nadbiskup Petar Bogdani i kulturni spomenici Albanije i Kosova

Za razvoj albansko-hrvatskih kulturnih veza u 17. stoljeću i za poznavanje kulturnih spomenika Albanije i Kosova, iznimno je važan nadbiskup Petar Bogdani (alb. Pjetër Bogdani) (oko 1630. – 1689.).²² Bogdani je bio jedna od najistaknutijih ličnosti albanskog vjerskog i kulturnog života 17. stoljeća. Školovao se u Italiji u Ilirskom kolegiju u Loretu, gdje je upoznao brojne Hrvate. Svoju pastirsku službu obavljao je u Skadru i Baru preuzevši je u najtežim trenucima poslije neuspjelog oslobađanja Bara 1649. godine i desetljeća turskih progona, kada su sva dobra katoličke crkve zaplijenjena uz nezapamćeni progon i islamizaciju koja je potom slijedila. Sve se to dogodilo poslije angažirane apostolske administrature nadbiskupa Andrije Zmajevića. Književni rad Petra Bogdanija tiskan je u knjizi u dva dijela s dugim onodobnim naslovom *CVNEVS PROPHETARVM DE CHRISTO SALVATORE MVNDI, ET EIVS EVANGELICA VERITATE ITALICE, ET EPIROTICE CONTEXTA, Et in duas Partes diuisa A PETRO BOGDANO MACEDONE SACR. CONGR. DE PROP. FIDE ALVMNO. Philosophiae, & Sacrae Theologiae Doctore, olim Episcopo Scodrensi, & Administratore Antibarensi, nunc vero ARCHIEPISCOPO SCVPORVM, AC TOTIVS REGNI SERVIAE ADMINISTRATORE, PARS PRIMA. PATAVII, M. DC. LXXXV. EX TYPOGRAPHIA SEMINARII. OPERA AVGVSTINI CANDIANI. SVPERIORVM PERMISSV.* Drugo djelo je: *DE VITA IESV CHRISTI SALVATORIS MVNDI, ET EIVS EVANGELICA VERITATE ITALICE, ET EPIROTICE CONTEXTA, Et in duas Partes diuisa A PETRO BOGDANO MACEDONE SACR. CONGR. DE PROP. FIDE ALVMNO. Philosophiae, & Sacrae Theologiae Doctore, olim Episcopo Scodrensi, & Administratore Antibarensi; nunc verò ARCHIEPISCOPO SCVPORVM, AC TOTIVS REGNI SERVIAE ADMINISTRATORE, PARS SECVNDA.*

PATAVII, M. DC. LXXXV. EX TYPOGRAPHIA SEMINARIJ. OPERA AVGVSTINI CANDIANI. SVPERIORVM PERMISSV.

Tim je djelima otvorio jedno zanimljivo poglavlje u hrvatsko-albanskim kulturnim odnosima. Pisane knjige završio je u Janjevu 10. listopada 1683., godine, a tiskao 1685. godine u Padovi. Knjiga je posmrtno još dva puta tiskana u Veneciji 1691. i 1702. godine. (sl. 1 i 2)

Ova knjiga iznimno je važna za poznavanje kulturnih odnosa ovog uglednog albanskog intelektualca s talijanskim i hrvatskim suvremenicima koji su za nju napisali posvete, najčešće u ditirampskim stihovima. Među prvima je ditirampska pjesma kardinala Gregorija Giovannija Gaspara Barbariga (1625. – 1697.) na latinskom jeziku, kojeg je papa Klemenet XIII. beatificirao, a svetim proglasio papa Ivan XXIII. Nakon ove pjesme slijede pohvala, epigram i dvije ode bračkog plemića Matije Tomasea (Matthaeus Thomasaeus „Nobilis Dalmata”). Jerolim Kavanjin, hrvatski književnik i historiograf (1641. – 1714.), podrijetlom iz plemićke obitelji, napisao je oko 1700. godine golemi hrvatski spjev *Povijest vandelska bogatoga a nesrećna Epuluna i ubogoga a čestita Lazara*, koje je poznatije pod kraćim naslovom *Bogatstvo i uboštvo*. U samom spjevu Kavanjin povezuje Matiju Tomasea s kardinalom Barbarigom, po svemu sudeći, aludirajući na Bogdanijevu knjigu i na stihove koje mu je posvetio. Don Mate Tomaseo, Bračanin iz Postira, potječe iz obitelji koja je bila najznačajniji kulturni pokretač svih gradnji na župnoj crkvi u Postirama od kraja 18. do početka 20. stoljeća. Don Mate Tomaseo ostavio je iza sebe četiri pjesnička rada koja su do sada bila nepoznata. Godine 1714. doškog župnika don Matu Tomasea, nekadašnjeg studenta *Collegiuma Urbani de Propaganda fide* imenovao je splitski nadbiskup Stjepan II. Cupillija misionarom za Zadvarje i Grabovac.²³ Don Mate Tomaseo bio je i makarskim kanonikom i autorom traktata *De causis injustis non patrociniandis*.²⁴ Franjevački redovnik fra Ante Tomaseo, inače stric Nikole Tomasea, bio je hrvatski petencijar u sv. Petru u Rimu. Napisao je djelo *Della religione considerata ne' suoi fondamenti e nelle sue relazioni colla felicità dell'uomo*. Umro je 1837. godine. U pločniku župne crkve nalazi se natpis nad grobom skradinskog biskupa Nikole VII. Tomašića/Tommasea (1722. – 1732.), koji su podigli njegovi potomci Nikola i Marijana Tommaseo. Ovaj potonji preminuo je 1731. ostavivši jedan rukopis o Grcima na području njegove

1

Petar Bogdani,
CVNEVS
PROPHETARVM
DE CHRISTO
(...)

Petar Bogdani,
CVNEVS
PROPHETARVM
DE CHRISTO
(...)

2

Petar Bogdani,
DE VITA IESV
CHRISTI (...),
Državni arhiv
u Dubrovniku
(foto: Vinicije
B. Lupis)

Petar Bogdani,
DE VITA IESV
CHRISTI (...),
Dubrovnik State
Archive (photo:
Vinicije B. Lupis)

biskupije. Iz postirske obitelji Tommaseo potječe i liječnik Petar Antun koji je 1778. tiskao knjigu: *La descrizione Storico – Fisico – Medica del Morbo Epidemico della Brazza*. Jedan od najranijih spomena obitelji Tommaseo potječe iz 1592., gdje se spominju kao Omišani, i to *Marco Tommaseo et Stefano Descovich Almissani*.²⁵

Među autorima posveta važnih osoba knjige *Cuneus* je i jedan drugi Hrvat – Peraštanin nadbiskup Andrija Zmajević (1624. – 1694.). Autor je jedne latinske poeme kao odgovor na sličnu na albanskom jeziku Petra Bogdanija. Nadbiskup Zmajević, kojeg je papa Klement X. 1671. imenovao barskim nadbiskupom, primasom srpskim i nasljednikom administratora Petra Bogdanija, zaslužan je za očuvanje katolika na europskom jugoistoku.²⁶ Petar Bogdani i on usklađeno su djelovali na nastojanju oslobođenja svojih sunarodnjaka od otomanskog ropstva i pravoslavnog pritiska.²⁷

Zanimljiva je poema Petra Ricciardija, kneza ličkoga, na hrvatskom jeziku, napisana u Beču 5. kolovoza 1685. (*Iz Bieca na 5. Agosta 1685.*): „[...] Sriechnisu: (mogu riet) Albani sauima: Koi, dice uas, suiet Skanderbegi dvima. Iedan ù Marcenøj glasouit Hrabrosti: Druggi ù Duhounoj naresen Krieposti. Iurja Kastriota, i Petra Bogdana...“. Ricciardi je pripadao dubrovačkom protuturskom krugu. Zbog političke situacije u Dubrovačkoj Republici i njezina specifičnog političkog položaja nije mogao javno djelovati. Dubrovnik je, iako je od 15. stoljeća imao status vazalne države Osmanlijskog carstva poput Moldavije, Vlaške i Transilvanije, imao poseban položaj u osmanskoj pravnoj legislativi. Odnos malenog grada države i prostranog Carstva bio je oduvijek iznimno zanimljiv. U povijesnoj literaturi stalno se postavlja pravno pitanje o tome je li Dubrovnik bio jedina vazalna ili saveznička država, čiji teritorij osmanske vojne snage nisu nikada napale? Bio je na rubu dvaju svjetova: *darūlislām* i *darūlharab*, odnosno načela „Svetog rata“. Priličan je broj Dubrovčana sudjelovao u kršćanskoj carskoj vojsci u velikom protuturskom ratu, kao što su Frano Gundulić, sin pjesnika, koji je postao maršal, zatim Petar Ričardić, „comes Likae“, prijatelj Vitezovića, zatim Frano Bunić, jedan drugi Gundulić i jedan Bassegli. Među njima se osobito isticao Antun Damijan Ohmučević, iz obitelji knezova tuheljskih, koja je španjolskoj mornarici dala nekoliko admirala.²⁸ Petar Ricciardi bio je potomak dubrovačke građanske obitelji koja se je doselila iz Padove i pohrvatila.²⁹ Iz istog protuturskog kruga je i

povjesničar Pavao Ritter Vitezović (1652. – 1713.), hrvatski književnik, jezikoslovac i nakladnik. Bio je nositelj plemićkog naslova baruna, potomak doseljena njemačkog vojnika iz Elzasa, koji se u Senju udomio, pohrvatilo i postao prvi hrvatski profesionalni pisac. U Zagrebu je kod isusovaca pohađao gimnaziju, a više školovanje nastavio u Rimu. U Ilirskom zavodu upoznao je znamenitog povjesničara Ivana Lučića. Vjerojatno iz tog razdoblja potječe njegovo poznanstvo sa starijim Bogdanijem, kojem je posvetio posve nepoznatu latinsku anagramatsku poemu. Još za života stekao je glas najučenijskog čovjeka u Hrvatskoj.³⁰ Na početku *Cuneusa* također su neke druge poeme posvećene Bogdaniju: poema Luke Sume iz Skadra, zatim poema Petra Daba iz Sume, i jedna Bogdanijeva nećaka Luke Bogdanija, uz odu dr. Silvestra Antonija, bivšeg upravitelja tiskare kardinala Barbariga za prve dvije godine od njezina utemeljenja (1684. – 1685.). Bogdanijevoj knjizi posvete su napisali također Nikola Andrijin Bratić iz Prizrena, kao i nadbiskup barski i dukljanski te primas srpski – Andrija Zmajević, a u albanskoj inačici Zmajevićev naslov glasi: *ANDRE ZMAIEVICH ARGIVPESCKEPIT TIVARIT DIOCLIE PARIT SCERBIISSE, ARBENI ...*

Petar Bogdani kao putopisac

Uz svoj književni rad, nadbiskup Bogdani iznimno je važan kao povijesni izvor zbog svojih vizitacija i izvješća Svetoj Stolici, u kojima se nalaze vrijedni kulturološki podaci i prvi primjeri zabilježene rimske epigrafike na albanskim prostorima. Tiskao ju je Augustin Theiner u svom djelu *Vetera Monumenta Slavorum Meridionalium Historiam Illustrantia* (Zagreb, 1875.) na poticaj biskupa Josipa Jurja Strossmayera. U vizitaciji skadarskog biskupa i administratora Bara Petra Bogdanija iz 1666. godine nastaje zanimljiv opis gradova Kotora, Budve, Srbije, Skoplja, Prizrena, Kosova Polja, Novog Brda, Prištine, Mitrovice, Vučitrna, Zvečnja, Kačanika, Kratova i Trepče. Izvješće je okončano kratkim opisom Herceg Novog i Risna. Riječ je o obavještajnom dokumentu, odnosno informaciji o vojnom stanju na tim područjima tijekom protuturskih ratova.³¹ Petar Bogdani, humanistički obrazovan, u svom izvješću grad Prizren poistovjećuje s *Pirenopolisom*, odnosno *Iustinianom secundom* kao što se to nalazi u buli pape Urbana VIII. iz 1624. godine prilikom utemeljenja Ilirskog kolegija u Loretu. Tako ga naziva i bizantski povjesničar Georgius Cedrenus. Opisujući Prizren, s

lijepim vinogradima, navodi kako kroz grad teče rijeka Bistrica. U Kosovu Polju opisuje grad Novo Brdo. No, budući da se radilo o vojno-obavještajnom spisu, zanimao ga je samo broj janjičara, a nipošto građevine koje nisu bile vojnog karaktera. Opisuje ruševnu utvrdu u gradu, kao i grad Prištinu bez kula i zidina. Potom nabraja 500 kuća u Mitrovici, gradu udaljenom tri sata od Vučitrna, zatim utvrdu Zvečan na vrhu brda bez vojne posade. Nasuprot Zvečanja je Kačanik s lošim zidinama i malom posadom od sedamdeset vojnika. Kratovo je grad s osam dosta jakih kula, uz koji se nalazi rudnik zlata, kao i uz grad Trepču. U Klementinskim brdima nalazi se Peć sa samostanom, dobro utvrđen, gdje je sjedište srpskog patrijarha (Prilog 1.).

Sv. Srđ i Bakh na Bojani, Skadar i Lješ u djelu Petra Bogdanija i don Luke Jelića

Nadbiskup Petar Bogdani tijekom svoje vizitacije 1685. godine zabilježio je više vrijednih kulturoloških podataka. Opisao je smještaj grada Skadra koji spominje rimski povjesničar Tit Livije (*Livio decade* V. lib. 4.; „Rex Gentius Scidrae, quae regia fuit...”), kao grad u državi kralja Gencija. Bogdani komentira Marina Barlizija i njegov osvrt na Skadarsko jezero. Marino Barlizio ili Marin Barleti, poznat i pod imenom Marin Skadranin (lat. *Marinus Barletius*, tal. Marino Barlezio, oko 1450. – 1512./1513.), Skadranin, poznati humanist i autor djela *Historia de vita et gestis Scanderbegi Epirotarum principis* (*Povijest života i djela Skenderbega, kneza Epira*). Bio je vrlo dobro poznat skadarskom biskupu Bogdaniju. Aktivno je sudjelovao u borbama s Turcima i obrani Skadra 1478. godine, kad je grad pao u turske ruke i postao središte turskog sandžakata. U njegovoj vizitaciji posebno je zanimljiv opis crkve sv. Srđa i Bakha u okolici Skadra na rijeci Bojani. Pisac čak navodi njezine dimenzije (50 × 20 koraka), precizira da je poznata po grobovima albanskih kraljeva, te ima prelijepi zvonik s kojeg puca pogled na skadarsku okolicu. Prenosi predaju da je ova benediktinska opatija imala godišnji prihod od 16 000 fiorina, a kada ju je on pohodio, imala je jednog dijecezanskog svećenika. Na pročelju crkve nalazio se mramorni natpis:

„In nomine domini amen. CXI. m. virginis filii anno MCCCXVIII magnificus dominus Urosius, dei gratia Rasię rex illustris, magnifici regis Urosii natus (et) domine Elenę regine, edificavit hanc ecclesiam ad honorem ss. Mm. Sergi et

Bachi a fundamentis usque ad finem, stante abate Petro Diocle. Scuttarensi”, a desno od ovog natpisa bio je uklesan sljedeći natpis: „Memento domine famulae tue Eleneae, reginae Serviae, Diocliae, Albaniae, Chulmiae, Dalmatiae et maritimae regionis, quae una cum filiis suis, regibus Urosio et Stephano, aedificavit de novo istam ecclesiam ad honorem bb. Mm. Sergij et Bachi, et ad finem usque conplevit anno domini MCCLXXX.” Ustvari, ovdje je zabilježen prvi srednjovjekovni natpis u Albaniji. Upravo taj natpis zabilježio je i Serafin Marija Crijević u svojem rukopisu *Notizie universali dello stato di Albania e dell'operato da Vincenzo Zmajevich Arcivescovo d'Antivari, Visitator Apostolico, l'anno MDCCII*. PF.:

„Inter multa notatu et scitu dignissima, quae hacin Notizia leguntur describere hic placet, quae pag. 19 in Scutarensis diaecesis et pareciae Trumpsi superioris descriptione habentur: „La Parochiale (sic ibi!) è la chiesa Abatiale di san Sergio fabricata alla ripa del fiume Bojana da Elena, regina di Servia, madre delli re Stefano et Urosio del 1290 conform'appare dalla lapide posta a lato destro della portta maggiore colla seguente iscrizione (litteris maiusculis):

MEMENTO DOMINE FAMULAE TUAE HELENAE REGINAE SERVIAE, DYOCIAE, ALBANIAE, CHILMIAE DALMACIAE ET MARITIME REGIONIS, QUAE UNA CUM FILIIS SUIS REGIBUS UROSIO ET STEPHANO AEDIFICAVIT DE NOVO ISTAM ECCLESIAM AD HONOREM BB MARTYRUM SERGI ET BACHI ET AD FINEM USQUE COMPLEVIT ANNO DOMINI MCCLXXXX.

E' fatta in tre navi di bella e maestosa struttura, longa XXIV passi e larga XII &. E' tutta lastricata da finissimo marmore e dipinta a fresco all'antica. Vicino all'altare maggiore si vede la sepultura de SS. Sergio e Baccho con l'iscrizione (lett. maiuscole):

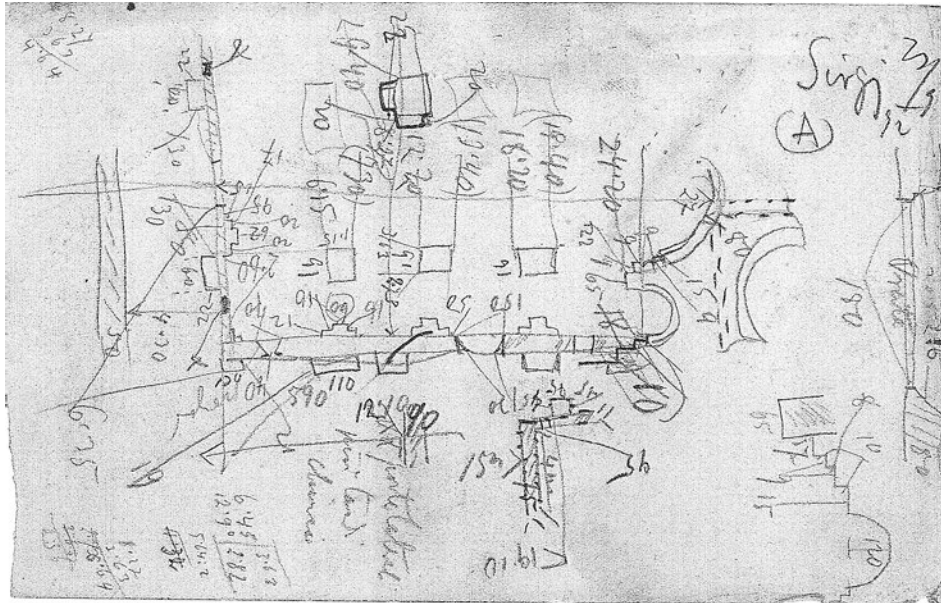
AD HONOREM SS. MARTYRUM SERGII ET BACHI AUXILIANTE REGE CONSTANTINO ET ANDREA. Li corpi di questi santi nella occasione di Scutari alli Turchi (l'anno 1479) furono trasportati a Venezia”.³²

Dubrovački dominikanac Serafin Marija Crijević (1686. – 1759.) dotad je bio poznat kao biograf, slikar, heraldičar i povjesnik, ali sada se predstavlja i kao epigrafičar važan za albansku srednjovjekovnu epigrafiku.³³ Njegovi se rukopisi čuvaju u knjižnici dubrovačkog dominikanskog samostana i nisu bili poznati široj javnosti do objavljivanja rukopisa uglednog hrvatskog povjesničara

3

Don Luka Jelić,
skica nacрта
crkve sv. Srđa i
Bakha na Bojani,
Arheološki muzej
Split, Arhiv don
Luke Jelića

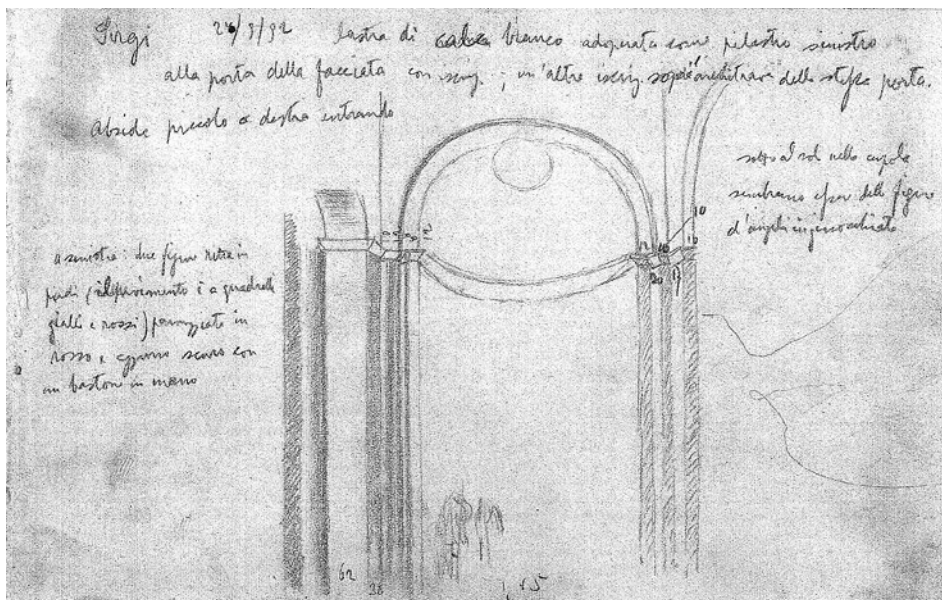
Don Luka Jelić,
sketch of the
layout of the
Church of Saint
Sergius and
Bacchus on the
Bojana River Split
Archeological
Museum, Don Luka
Jelić Archive

4

Don Luka Jelić,
skica glavne
apside crkve
sv. Srđa i Bakha
na Bojani,
Arheološki muzej
Split, Arhiv don
Luke Jelića

Don Luka Jelić,
sketch of the apse
in the Church of
Saint Sergius and
Bacchus on the
Bojana River Split
Archeological
Museum, Don Luka
Jelić Archiv

akademika Stjepana Krasića. Valja spomenuti kako za ovo čitanje natpisa iz 18. stoljeća nije znao nitko od istraživača, pa čak niti Vojislav Korać u monografiji *Graditeljska škola Pomorja* (1965.) u kojoj donosi čitanja natpisa, ali ne poznaje ovaj izvor.³⁴ Po svemu sudeći, natpis je za Crijevića mogao iščitati nadbiskup Zmajević ili ga je preuzeo od Petra Bogdanija, koji je tijekom svoje vizitacije 1685. (usp. prilog 2.), zatekao posve nedirnutu crkvu, sa zvonikom i svećenikom koji je opsluživao crkvu. Crijević je svakako bio upoznat s izvješćem nadbiskupa Zmajevića.

Od svih onodobnih povjesničara, Bogdanijev opis crkve sv. Srđa i Bakha je najpotpuniji. Benediktinska crkva sv. Srđa i Bakha bila je od iznimne

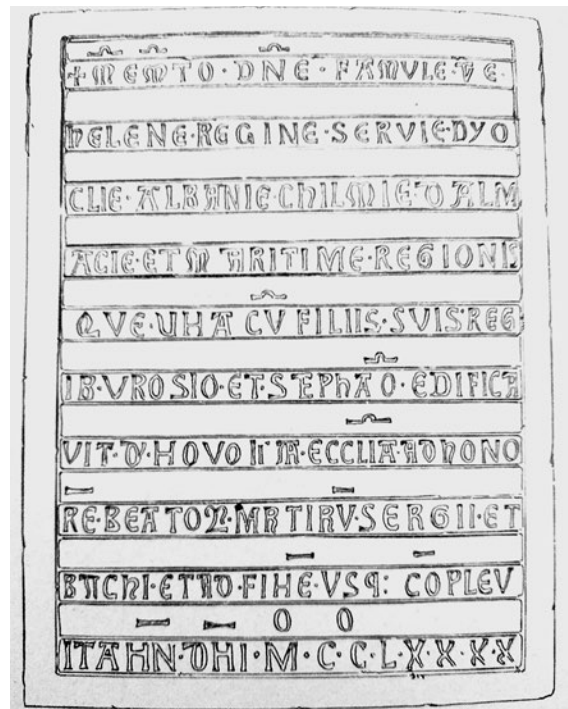
važnosti za poznavanje hrvatsko-albanskih kulturnih, crkvenih i političkih odnosa tijekom niza stoljeća. Bila je također predmet istraživanja hrvatskog arheologa i epigrafičara don Luke Jelića (1864. – 1922.). Riječ je o zanimljivoj ličnosti hrvatske kulture kraja 19. i početka 20. stoljeća, te pripada u plejadu visokoobrazovanih dalmatinskih svećenika koji su svojim predanim radom na očuvanju kulturnih spomenika i istraživanju povijesnih, arheoloških i povijesno-umjetničkih tema među prvima radili na očuvanju kulturne baštine. Tijekom svog školovanja u Beču 1892. godine sudjelovao je na istraživačkom putovanju po Albaniji, Crnoj Gori i južnoj Dalmaciji, ali do sada je bilo nepoznato kako je tijekom tog istog putovanja

ostavio iznimno zanimljive arheološke bilješke koje nisu nikada objavljene. Čuvaju se u njegovoj arhivskoj ostavštini u Arheološkom muzeju u Splitu. U svojoj bilježnici posvetio je posebnu pozornost ostacima benediktinske opatije sv. Srđa i Bakha na Bojani u kojoj je boravio 24. rujna 1892. godine (sl. 3 i 4).³⁵ Na jednoj stranici svoje putne bilježnice iznosi precizne podatke o dimenziji jednog dijela samostanske crkve. Na drugom listu nacrtao je izgled svetišta na kojem se u središnjoj apsidi razabiru dva svetačka lika u žutim i crvenim tonovima sa štapovima u rukama. Isto tako navodi kako su se ispod kupole još vidjele figure anđela. Na marginalijama bilješki donosi dragocjene podatke o mramornom mozaičnom crkvenom podu, brojnim, još tada vidljivim, freskama.

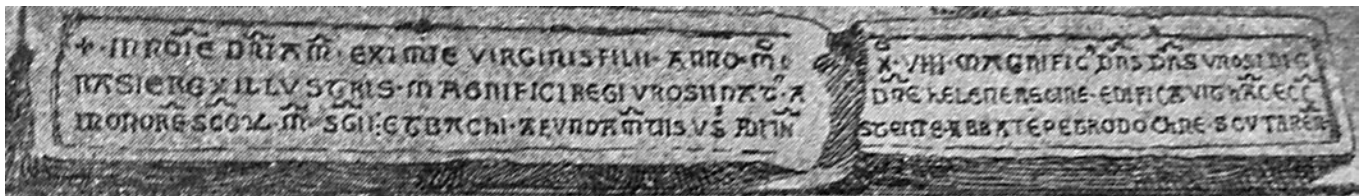
U apsidi se nalazio vijenac s floralnim motivom, a bio je izveden u dvoboju crveno-crnom tonalitetu, nakon čega je detaljno opisano kako rijeka Bojana otplavljuje crkvu. Opisuje također figure svetaca u apsidi navevši da su visoki 122 cm. Iz crteža s tlocrtom crkve vidljivo je kako su tada

5
Natpisi s pročelja crkve sv. Srđa i Bakha na Bojani (preuzeto iz Teodor Ippen, *Stare ruševine u Albaniji*)

Inscriptions on the façade of the the Church of Saint Sergius and Bacchus on the Bojana River (source: Teodor Ippen, *Stare ruševine u Albaniji*)

Slika 2. Natpis u širdžijskoj crkvi pokraj glavnog ulaza.

mogli mogli postojati natpisi kraljice Jelene, žene srpskog kralja Stefana Uroša I., koja je sa sinom i uz pomoć opata Petra Dochne, obnovila opatiju i sagradila crkvu. O tome svjedoče dva latinska natpisa na pročelju crkve, jedan iznad glavnih vrata, a drugi lijevo od njih (sl. 5).

Teodor Ippen u opisu crkava u Albaniji opisuje crkvu sv. Srđa i Bakha u Širdžiju koju su katolici nazivali „Šne Prenda“, odnosno Sveta Veneranda ili „Kiša Širdži“. U stvari, crkva sv. Venerande je po Petru Bogdaniju bila udaljena 300 koraka od crkve sv. Srđa i Bakha, te je kasnije došlo do miješanja toponima. Autor donosi čitanje oba natpisa. Prvi natpis posve je istovjetan čitanju Serafina Marije Crijevića iz 18. stoljeća (koji je identičan i čitanju Petra Bogdanija), i drugi natpis iznad ulaznih vrata glasi:

„IN NOMINE DOMINI AMEN. EXIMIAE VIRGINIS FILII ANNO MCCLXXXIII. MAGNIFICUS DOMINUS UROSIUS DEI GRATIA RASCIAE REX ILLUSTRIS MAGNIFICI REGI(S) UROSII NATUS ATQUE DOMINAE HELENAE REGINAE AEDIFICAVIT

HANC ECCLESIAM IN HONOREM SANCTORUM MARTYRUM SERGII ET BACCHI A FUNDAMENTIS USQUE AD FINEM, ASSISTENTE ABBATE PETRO DOCHNE SCUTARENSIS.”

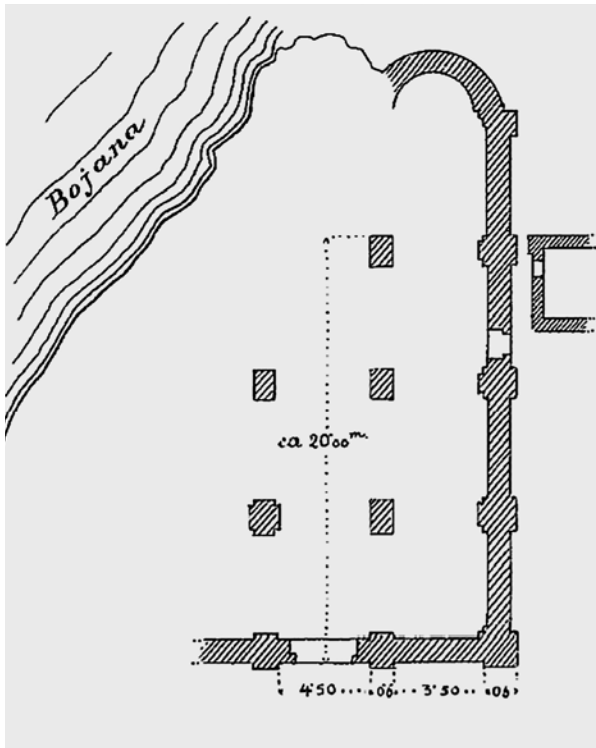
Romanička crkva sv. Srđa i Bakha još je bila razmjerno sačuvana kad je Teodor Ippen 1899. objavio njezine fotografije koje su usklađene s Jelićevim skicama. No Jelić je bio mnogo detaljniji u opisivanju ostataka fresaka u crkvi.³⁶ Isto tako, Bojana je u razmaku od 1892. do 1899. otplavila dio apsida i Jelićev tloris bilježi još neotplavljenju središnju apsidu, koju 1899. na tlocrtu Karla Parika više nema.³⁷ Valja napomenuti da su freske u katoličkim crkvama u Van Daju (Lači), Širču, Rubigu i Šnanoi na rtu Rondoni³⁸ djelo „grčkih“ slikara (*pictores greces*) što je posve uobičajena praksa na rubnom području katoličkog svijeta. U crkvi Še Mri kraj Kroje krajem 19. stoljeća bile su sačuvane očito romaničke freske, među kojim se razabirao sv. Ambrozije. Drač je 1271. postao glavni grad „Kraljevstva Albanije“ (Regnum Albanie) Karla I. Anžuvince koji je od 1272. nosio

6

Tlocrt crkve sv. Srđa i Bakha na Bojani prema Teodoru Ippenu iz 1899. godine

The Church of Saint Sergius and Bacchus on the Bojana River, floor plan, sketch by Teodor Ippen in 1899

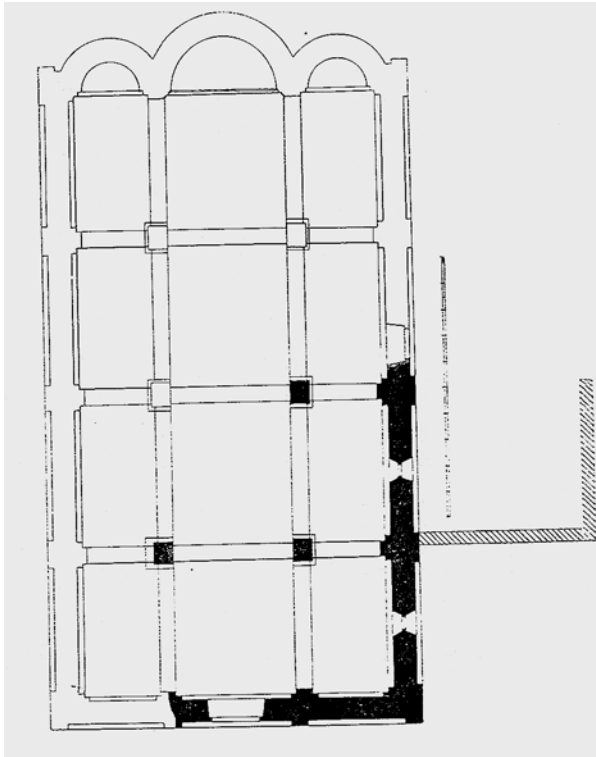
naslov Rex Albanie. Tada su se rubni dijelovi katoličkog svijeta Albanije uz anžuvinsko kraljevstvo na jugu Italije i u Hrvatsko-Ugarskom kraljevstvu, našli u istoj političkoj zajednici, dovodeći ove prostore do ekonomskog i kulturnog uzleta. U tom su dodiru i miješanju stilova gradi se u albanskom mjestu Rubiku crkva sv. Spasitelja, gdje su i danas sačuvane gotičke freske, kao i u Ball-drenu crkva sv. Venerande s freskama sličnim onima koje su se mogle nalaziti u crkvi sv. Srđa i Bakha na Bojani.³⁹ Crkva sv. Srđa i Bakha na Bojani već je više od jednog stoljeća u žiži interesa znanstvenika, ali ovdje smo htjeli upozoriti na dosad nepoznate elemente, jer u najnovijoj objavi Stanislava Ožujskog Živkova, autor ne poznaje Crijevićev prijepis natpisa iz 18. stoljeća, niti Theinera, jer Petar Bogdani jasno navodi kako je uz crkvu bio sagrađen zvonik s kojeg se vidio grad Skadar: „(...) Ha un bellissimo campaniele, quale per la sua altezza scopre tutto il paese di Scutari.(...)“ (vidi prilog 2.). Isto tako, zvonika ove kraljevske crkve bila su zakopana između crkve sv. Venerande i nje. Petar Bogdani detaljno opisuje mjere ove iznimno vrijedne kraljevske crkve s tada još vidljivim kraljevskim grobnicama i freskama. Važno je spomenuti, kako don Luka Jelić u, tada još sačuvanoj, apsidi ne bilježi nikakve bifore koje se nalaze u idejnoj rekonstrukciji nedavne objave Stanislava Ožujskog Živkova.⁴⁰

Isto tako, usprkos činjenici da je ta crkva don Luki Jeliću bila iznimno značajna, u svojim bilješkama nije zabilježio natpise s njezina pročelja koje donose Ippen, Crijević i Bogdani. Svakako, crkvu sv. Srđa i Bakha na Bojani treba vezati uz anžuvinsku gotiku na talijanskom jugu, blisku s crkvom Santa Maria del Casale u Apuliji.⁴¹

Kako zaključujemo na temelju sačuvanih bilježaka, don Luka Jelić svoju je ekspediciju po Albaniji započeo u gradiću Lezhëu (čitaj: Ljež), koji se nalazi pedesetak kilometara južno od Skadra. Don Luka u svojoj bilježnici 25. rujna 1892. skicira dvije crkve i naziva ih „rišćanskim crkvama“ (sl. 9). Postavlja se pitanje misli li on na pravoslavne crkve ili ruševine crkve sv. Nikole. O gradu Lješiu vlada mišljenje da je najkatoličkiji grad u Albaniji. U njemu se, prema jednoj predaji, zaustavio sv. Franjo Asiški 1220. godine na svom povratku iz Svete zemlje. Smatra se da je tom zgodom osnovana i prva franjevačka zajednica u Albaniji. Malo kasnije, 1241. godine, u tom gradu sagrađena je i najstarija franjevačka crkva u Albaniji. Nad crkvenim vratima bio je i latinski natpis: „Hoc templum fratrum minorum aedificatum est A. D. MCCXLI“. Taj su natpis komunisti razbili 1967. godine kad su crkvu pretvorili u skladište, pa proširivali vrata da unutra može ući kamion. Pri obnovi crkve pronađeno je porazbijano kamenje s natpisom pa ga je barem djelomice bilo moguće restaurirati. Nedaleko od te crkve, odmah preko Drima, nalazi se *Skenderbegov mauzolej*. Gjergj Kastrioti zvan *Skenderbeg* (1405. – 1468.) sahranjen je u katedrali Lježa posvećenoj sv. Nikoli biskupu, ali koja je 1580. pretvorena u džamiju.⁴² Zanimljivo je kako don Luka Jelić nije prepisao latinski natpis s franjevačke crkve. Isto tako Petar Bogdani ne bilježi ovaj natpis tijekom svoje vizitacije.

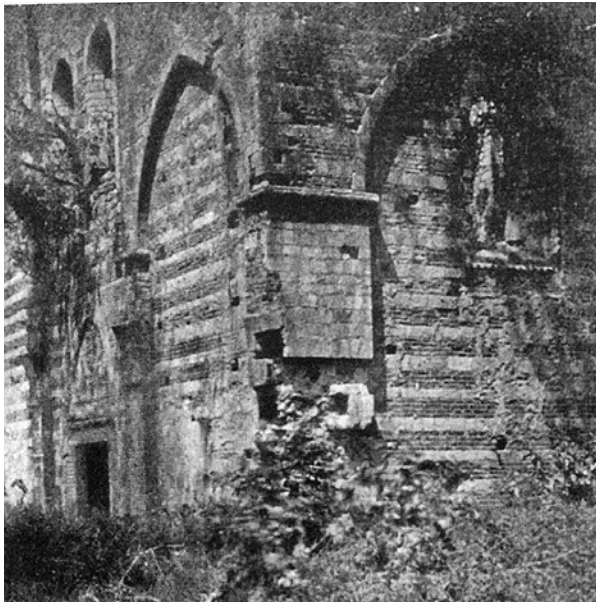
Nadbiskup Petar Bogdani u svojoj vizitaciji iz 1685. godine donosi još dva natpisa iz Skadra⁴³: „(...) Nel questo ingresso della prima porta della pescaria appresso il bagno stano incise in marmo le seguenti parole e insegne: M. C. C. C. L. X. X. V. O. C. T. (i. e. 1470, 5 oct.) Nella moschea nova appresso il ponte rotto in una pietra quadra stano incise le seguenti parole:

IMP.CAE./
L.SEPTIMIO/
SEVERO.PER/
TINACI.AVG./
TR.P.II.IMP./
III. COS. I./
P.P.D.D.

7
Tlocrt crkve
sv. Srđa i Bakha
na Bojani po
Vojislavu Koraću

The Church of
Saint Sergius and
Bacchus on the
Bojana River, floor
plan, sketch by
Vojislav Korać

8
Ruševine crkve
sv. Srđa i Bakha
na Bojani krajem
19. st. (preuzeto
iz T. Ippen,
*Scutari und die
Nordalbanische
Küstenebene*)

The Church of
Saint Sergius and
Bacchus on the
Bojana River, end
of the 19th century
(source: T. Ippen:
*Scutari und die
Nordalbanische
Küstenebene*)

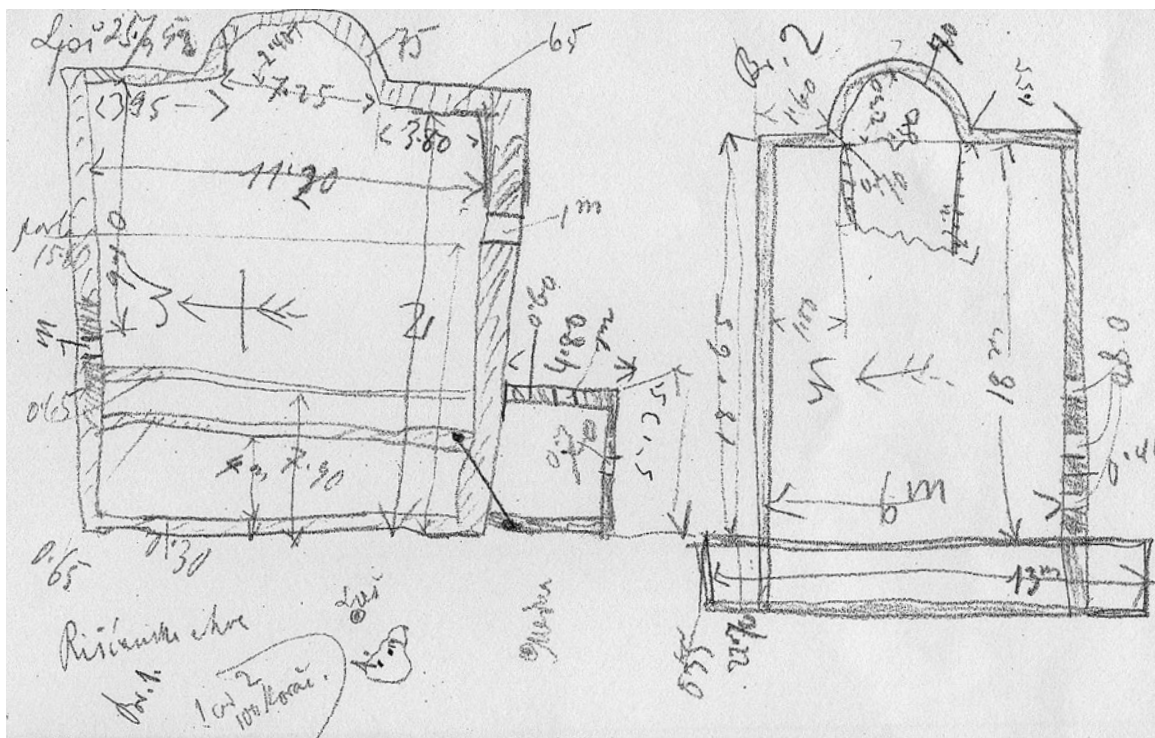
Nella moschea del castello, stata chiesa di S. Stefano protomartire, protettore di Scuttari, visto un'organo disfatto, che i barbari tengono per memoria delle loro imprese. (...)“ (vidi prilog 2.) Ustvari, Bogdani je objavljivanjem natpisa iz 1470. godine iznad Vrata Ribarnice kraj kupališta u gradu Skadru, udario temelj novovjekovnoj albanskoj epigrafici. Isto je tako s objavljenim natpisom iz vremena Septimija Severa, koji je bio ugrađen u džamiju kraj porušenog mosta u Skadru, udario temelje i albanskoj klasičnoj epigrafici. U izvatku ove vizitacije iznimno je za povijest glazbe zanimljiv podatak kako su se u bivšoj skadarskoj katedrali sv. Stjepana Prvomučenika, pretvorenoj u džamiju, u skadarskoj citadeli nalazile oštećene orgulje. Njih su „barbari“, kako ih naziva Bogdani, odnosno Turci, čuvali kao uspomenu na zauzeće Skadra 1478. godine. Radilo se o orguljama iz 15. stoljeća koje su bile sačuvane više od dvije stotine godina na koru konvertirane skadarske katedrale. Ovaj podatak od iznimne je važnosti za albansku povijest glazbe i njezinu pripadnost zapadnom kulturnom krugu.⁴⁴

Zaključak

Ovim radom pokušale su se iz više kutova promotiti hrvatsko-albanske kulturne veze, te ukazati na početke sakupljanja epigrafskih spomenika, opisa arheoloških lokaliteta, kao i pojavu putopisa u baroknom razdoblju, sve do 19. stoljeća na albanskim prostorima, bilo Albaniji ili Kosovu. Posebnu ulogu, uz nadbiskupa mons. Petra Bogdanija, iznimnu osobnost povezanu s hrvatskim kulturnim krugom protuturskih hrvatskih intelektualaca poput Pavla Rittera Vitezovića, imao je i don Luka Jelić krajem 19. stoljeća. Nećak don Frane Bulića, don Luka Jelić svojim putnim bilješkama nadopunio je poznavanje ruševina benediktinske opatije sv. Srđa i Bakha na Bojani. Uvidom u arhivsku građu pisane ostavštine don Luke Jelića, razvidjela se međunarodna važnost velikog obola u razvijanju međusobnih kulturnih veza Hrvata i Albanaca u vremenu nacionalnog buđenja albanskog naroda. Sretnim okolnostima arheološke bilješke nadbiskupa Petra Bogdanija i don Luke Jelića omogućile su bolje razumjevanje više kulturnih toposa sjeverne Albanije i Kosova.

Don Luka Jelić,
skice crkava
iz grada Lješa
u Albaniji,
Arheološki muzej
Split, Arhiv don
Luka Jelića

Don Luka Jelić,
sketch of churches
in Lezhë, Albania,
Archeological
Museum, Don Luka
Jelić Archive

PRILOG 1

Augustino Theiner, *Vetera monumenta Slavorum Meridionalium Historiam Illustrantia*, sv. II., Zagabriae, 1875., br. 233., 220 – 221.: “CCXXXIII. Relatio de statu ecclesiae in Albania et Serbia veteri. Essatissima relatione del stato spirituale e temporale del regno d’Albania e Servia, dana dall’arcivescovo di Scopia, stato per corso di 30. anni vescovo in quella parte. Prelati etc. 1685. vol. 68. fol. 335. (...)”
„(...) 2. Visita di Cattaro fatta da Pietro Bogdani, vescovo di Scuttari ed amministratore d’Antivari, l’anno 1666 per odrine dalla sac. Congregazione. (...)”

3. Relazione dello stato temporale del regno di Servia

(...) *Il vescovado di Prisreno*. Pirenopoli anticamente, ora detta Prisreno viene onorata col titolo di Giustiniana seconda nella bolla d’Urbano VIII. dell’ erezione dell’ collegio Illirico di Loreto. Cedreno la chiama Giustiana seconda (fol. 139. col. 1.). È posta alla congiunzione de due fiumi Drino Bianco e Drino nero. Sta sotto l’amministrazione dell’ arcivescovo di Scopia, se bene ella si tiene esser tra confini d’Albania, della di cui lingua si serve. È lontana dalla città d’Alessio due giorni verso l’Oriente. È soggetta alle scoriere dei popoli di monti Meriditi, Corbino, e Areni, onde presa che fosse la città d’Alessio senza altre sangue si prenderanno Prisrenno. Nel bellissimo sito della città antica e sua fortezza ora si piantano vigne; non ha muraglie, e viene di continuo molestata dai montagnoli. Li soprasta il monte Scarra, abbatatissimo

di pascoli, dove vengono ordinariamente le greggi della gran Sultana da Constantinopoli a pascolare e passare l’estate. Ha una bellissima pianura 30 m. longa, feracissima; e per quelle radici de’ monti luoghi aprici a lungo tratto di paese s’ estandono fertilissime vigne, e giusta la città esquisissimi vini. Che sia vescovado si prova dalla Geografia sacra: „Macedonius epus Justinianae secundae subscripsit“ (ep. Synodica ad Leonem imperatorem). Il suo traffico ordinariamente consiste in vini e cordovani. Dal fiume, che li scorre per mezzo, detto Bistriza, li vengono somministrate trotte e altra sorte di pesce. V’ha gente armata, appunto ivi lavorandosi i schioppi d’ogni sorte damaschini molto perfetti.

Cossovo campo detto merlino. Da Prisreno tenendo verso settentrione pel camino di solo una giornata s’arriva nel campo di *Cossovo*, detto merlino, molto piano, circondato da luoghi di miniere d’oro, argento e altri metalli, custodito dalla città di Novo Monte, situata sul monte reale d’Argentina; quello più nudo e povero al di fuori, tanto più ricco di miniere; e quando vi sono le piogge gagliarde, ne lassano fuori allo scoperto, come tante stelle lucide, grande quantità de’ cristalli di montagna, qualli per non esser purificati sono tenuti in viltà dagli abitatori. In quella città alternativamente con Scopia rissidevano i despoti di Servia. Vi sono dentro nel castello da 10 case: il suo ordnario presidio consiste in 40 gianizzari, qualli tutti abitan fuori, e le case vi sono nella città; in sudetto castello sono

dei più di quelli ricchi contanti temendo degli uomini di mal afare. Il castello minaccia rovina per la sua antichità, senza porte, senza finestre, tutto deserto, luogo inespugnabile, se fosse ben in ordine. Li miei Albanesi si sono oferti in numero 300 soli d’impadronirsi del luogo senza spargimento di sangue; e se ivi sarà qualche alterazione tra popoli, la loro mira è di farsi forti. La giurisdizione di quella città è molto ampla, fertile e ricca, massime d’armamenti. Il numero 150 case tra cristiane e Turche e Serviane. Intorno a *Cossovo* ivi sono i seguenti luoghi: *Pristina*, non ha castello, ne vi è cinta di muraglie, ma luogo aperto di 3000 case incirca, è assai mercantile, tiene corrispondenza con Scopia, una giornata lontana. Ordinariamente qui rissiede il bassà di Scopia per fuggire le spese e per assistere alle miniere, comprando il bassatto per 100. 000 reali con dispensa di non andar mai in guerra, al più tiene 100 soldati, tra quelli a cavallo e a piede; non ha facultà di far guerra, fuor che d’essiger tributi. Il fiume *Sittniza* li passa per fianco le muraglie. *Mitrovizza* luogo di 500 case, 3 ore di camino lontano da Viciterna, posto pur in panura, pare uno stile d’orologio; qui il fiume *Sitniza* si congiunge col fiume *Ibar*, sopra il qualle v’è un ponte di legno. *Svecciano*, appresso detto luogo di *Mitrovizza*, è collocato sulla cima d’un’altissimo monte, che in quella pianura pare uno stilo d’orologio; il castello detto è inespugnabile deserto, con un sol gianizero dentro, stipendiato a quello fine di custodire due

PRILOG 2

periere per terra; e si fa sentire quando vi va passaggio per di là qualche Bassà; è facilmente l'impresa oer non aver borgo; e dieci persone s'impadronescano; luogo più importante, che sia in tutta Servia. Nel calze di quella pianura all'opposito di Sveciano v'è *Caccianik*, ove reside una compagnia di 70 soldati, fatti forti in una debolissima muraglia, pare un ovile, dalla qualle colle sassate d'un colle, che li soprasta, potranno cacciarsi via. Custodiscono quelli soldati le stretture de'monti, che da detto luogo fin'a Scopia 10 m. lontano s'estendono, passo di mercanti *Crattovo*, luogo lontano da Scopia due giornate verso l'oriente, numera case 300 intramezzate con 8 torri assai gagliardi; qui pure è luogo de miniere d'oro. *Trepacia*, luogo put nominatissimo per la grande copia delle miniere; qui, da 3 anni fa, fù trovata d'un principal Turco una miniera d'oro richissima, ma il fù dal gran cisiero sforzatamente presa e occupata, non pagandosi i lavoratori cristiani dissero ch'usciva acqua, e così con tal causa sta sin ora inculata.

Il numero de'combatenti in Servia ordinarmente ascende ad esser 3000, in mille case cattoliche, quali congiunti coi Serviani ascendono al numero X mille uomini; e molto disposti alla sollevazione per le grandissime tiranie de Turchi.

V'è alla radice dei monti Clementini verso l'oriente in Servia il luogo di *Pech*, residenza del patriarca Serviano in una monastero suontuosissimo, circondato d'un ben forte muraglia; dagli abitanti viene chiamata città per la similitudine di fortezza.

Questi sono i luoghi più ricchi, e aderenti all'Albania, dall'oratore esposti come li più facili e importanti ad esser soggiogati, mantenuti per la vicinanza dei montagnoli d'Albania, dai quali di continuo sono molestati con levar le loro greggi innumerabili e sacheggiati. (...) E questo e quello, ch'io con tutta diligenza ho potuto notare circa a portar il modo di liberare Servia ed Albania dalla shiavitù del Turco. Mentre umilandomi prego dio, signor degli eserciti, di così prosperare le gloriosissime armi cristiane, come giustissimamente è la loro piissima impresa. (...)"

Augustino Theiner, *Vetera Monumenta Slavorum Meridionalium Historiam Illustrantia...*, sv. II., Zagabriae, 1875.; "CCXXXIII. *Relatio de statu ecclesiae in Albania et Serbia veteri. Essatissima relatione del stato spirituale e temporale del regno d'Albania e Servia, dana dall'arcivescovo di Scopia, stato per corso di 30. anni vescovo in quella parte. Prelati etc. 1685. vol. 68. fol. 335. 1., 217 – 218.*" (...) Scuttari metropoli temporale. Il vescovado di Scuttari principando sul fiume Drino verso l'oriente, oltre il quale continua vescovando Sappatense, s'estende verso il fiume al vescovado di Drivasto, dall'occidente termina col vescovado Dolcignese e Antivarense. La città è metropoli temporale della provincia (Livio decade V. lib. 4.; „Rex Gentius Scidrae, quae regia fuit ...); si chiama Skadar. È posta sopra un'asprissimo monte, bagnato dall'oriente dal fiume Chiri di Pulati; dall'occidente ha il fiume Boiana, quale nascendo sotto le radici della città d'un lago, detto di Scuttari, di là il fiume principiando scorre nel mare, dal quale fino alla città si numero miglie 18. Il lago sudetto, che circonda 80 m, mentre era sotto il dominio glorioso della serenissima republica Veneta s'affitava 80 m. e ora 8 m, pattaconi o reali. Marino Barlizio dice, che di quello lago non hanno fatto mentione l'antichi scrittori; il che si conferma per tradizione d'un vecchio, passa 100 anni; quello asseriva sempre udito, che quello lago prima non era in quella valle, ove si trova, ma che eranopantani, e che in suoi giorni le aque coperte molte colline, che si vedeano tra quelle acque, come anche si vedono, avendo che in detta valle era stata una grotta, la chiafica, la quale proibiva l'ingresso delle muraglie in quie abissi. Scuttari fupreso dal Turco l'anno 1478, ora residenza del Bassà, sotto il di cui dominio soggiaciono 8 città, 255 villaggi, 30. 000 uomini con quelli di Monte Nero, tra quelli si numerano 12. 000 cattolici dell'uno e dell'altro sesso, e 17. 000 Turchi.

Tre miglie lontano da Scuttari alla riva della Bogiana è la chiesa di ss. Sergio e Bacco; è longa 50 passi in circa, larga 20, e altrettante branca alta. È celeberrima per le sepulture de'rè d'Albania, come nell'infrascritte memorie si vedrà. Ha un bellissimo campaniele, quale per la sua altezza scopre tutto il paese di Scuttari. Le campane, si tiene per tradizione, siano sepolte tra questa chiesa regia e la chiesola di santa Veneranda, 300 passa lontana. Si dice di più. Ivi essere nascoste l'argenterie ecclesiastiche, non essendosi potuto estrahare, quando il paese fù soggiogato. Stanno appresso le solo vesigie del monasterio de'fratti Beneditini, che han allora avuto in governo della chiesa. Ha il titolo d'abatia, e si tiene per traditione, ch'abbia avuto 16.000 fiorini d'entrata all'anno; e

ora il luogo non è potente mantenere un semplice sacerdote. Ha nel frontespizio o facciata con lettere antiche le seguenti parole incise in marmo: + *In nomine domini amen. Cxi. mř. virginis filii anno MCC-CXVIII magnificus dominus Urosius, dei gratia Rasię rex illustris, magnifici regis Urosii natus (et) domine Elenę regine, edificavit hanc ecclesiam ad honorem ss. Mm. Sergi et Bachi a fundamentis usque ad finem, stante abbate Petro Diocle. Scuttariensi.* Nella costa destra al di fuori sono le seguenti memorie: *Memento domine famulae tue Eleenae, reginae Serviae, Diocliae, Albaniae, Chulmiae, Dalmatiae et maritimae regionis, quae una cum filiis suis, regibus Urosio et Stephano, aedificavit de novo istam ecclesiam ad honorem bb. Mm. Sergij et Bachi, et ad finem usque conplevit anno domini MCCLXXX.*

Nel questo ingresso della prima porta della pescaria appresso il bagno stano incise in marmo le seguenti parole e insegne: M. C. C. C. L. X. X. V. O. C. T. (i. e. 1470, 5 oct.) Nella moschea nova appresso il ponte rotto in una pietra quadra stano incise le seguenti parole:

IMP.CAE./

L.SEPTIMIO/

SEVERO.PER/

TINACL.AVG./

TR.P.II.IMP./

III. COS. I./

P.P.D.D.

Nella moschea del castello, stata chiesa di S. Stefano protomartire, protettore di Scuttari, visto un'organo disfatto, che i barbari tengono per memoria delle loro imprese. (...)"

BILJEŠKE

- 1 Aleksandar Vasiljević Solovjev, „Eine Urkunde des panhyperebastos Demetrios, megas archon von Albanien, Byzant,“ *Zeitsch* 34 (1934.): 304–310; Aleksandar Vasiljević Solovjev, „Nepoznati ugovor Dubrovnika s arbanaskim vladarom iz početka XIII veka,“ *Arhiv za pravne i društvene nauke* 27 (1935.): 292–298.
- 2 *Statut grada Dubrovnika* (Dubrovnik: Državni arhiv u Dubrovniku, 2002.), 167.
- 3 Ludovicus (Laljos) Thallóczy, Constantinus (Konstantin) Jireček, Emilianus (Milan) Sufflay, *Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia* (dalje ADA), Vol. I., Typis Adolphi Holzhausen (Beč: Vindibona, 1913.), 156.: „(...) audivi una vocem clamantem in monte in lingua albanesca(...)”.
- 4 ADA, vol. II, Beč, 1918., 198.: “ (...) ego vidi dictum presbyterum (Dominicum de Ypolito) venire ad stationem dicti Georgii magistri mey et loquebantur insimul in lingua albanensi et non inteligebam ispos (...)”.
- 5 ADA, Vol. II., Beč, 1918., 58, 62, 92, 121, 210.
- 6 Milan Sufflay, *Das mittelalterliche Albanien*, Illyrisch-albanische Foerschungen, sv. I. (München, 1916.), 266–267; Antun Liepopili, „Slavensko bogoslužje u Dubrovniku,“ *Rad JAZU* (1919.): 30–58; Milan Sufflay, *Srbi i Arbanasi (Njihova simbioza u srednjem vijeku)* (Izdanje seminara za arbanasku filologiju Beograd–Ljubljana, 1925.), 104–105; Ilija Sindik, „O naseljavanju i migracijama u Dubrovniku i okolici,“ *Glasnik geografskog društva* IX (1923.): 49; Marin Sirdani, *Të venduemit e Franceskanvet neper vise të ndryshme të Shqypnis 1240 – 1940.*, Hylli i Dritës, XVI, (1940.), 78–79.
- 7 Vinko P. Malaj, „Djelovanje franjevac Dubrovačke provincije među albanskim katolicima,“ u *Zbornik Male braće u Dubrovniku*, *Analecta Croatica Christiana*, sv. XXI, ur. Josip Turčinović (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1985.), 223–225.
- 8 *Šematizam Dubrovačke biskupije*, ur. Ivan Šimić (Dubrovnik: Dubrovačka biskupija, 2011.), 23.; Vinicije B. Lupis, „O sakralnoj baštini uoči pada Republike i u prvim desetljećima 19. st. u Dubrovniku i okolici,“ *Peristil* 49 (2006.): 112. Autor je pripisao ovaj portret isprva nepoznatom slikaru s početka 19. stoljeća, a Radoslav Tomić nepoznatom umjetniku iz 18. stoljeća, ali na temelju morelijanskih detalja, ovaj portret trebalo bi pripisati slikaru don Mihui Pešiću, vidi: Radoslav Tomić, „Katalog,“ u *Katedrala Gospe Velike u Dubrovniku*, ur. Katarina Horvat-Levaj (Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2014.), 506.
- 9 Đurđica Petrović, „Sepulkralni spomenici u srednjovjekovnom Dubrovniku,“ u *Likovna kultura Dubrovnika 15. i 16. stoljeća*, ur. Igor Fisković (Zagreb: MGC, 1992.), 127–136; Stjepan Krasić, *Dominikanski samostan u Dubrovniku* (Dubrovnik: Dominikanski samostan sv. Dominik, 2002.), 45; Tamara Gović, *Epigrafski spomenici u Dubrovniku* (Dubrovnik: Biskupski ordinarijat Dubrovnik, 2004.), 143–144; Jahja Drançolli, *Në kërkim të historisë mesjetare arbërore* (Zagreb: Unioni i Shqiptarve në Republikën e Kroacisë, 2019.), 329–331.
- 10 Zdravko Šundrica, „Stonski rat u XIV stoljeću (1333 – 1399),“ u *Pelješki zbornik*, sv. 2., ur. Stjepko Vekarić (Zagreb: Društvo Pelješčana u Zagrebu i Dubrovniku, 1980.), 115; Marijan Sivrić, *Oporuke Kancelarije stonskog kneza od sredine 15. stoljeća do 1808. godine* (Dubrovnik: Državni arhiv u Dubrovniku, 2002.), 38.
- 11 Državni arhiv u Dubrovniku (dalje DADU), *Testamenta Noatariae* (dalje T.N.), ser. 10.1., sv.11, fol. 242.
- 12 DADU, T. N., 10.1., sv. 8, fol. 28. U Dubrovniku je boravilo, što povremeno, a što stalno, samo iz Drivasta oko 40 svećenika u razdoblju od 1317. do 1397. godine. Vidi: Bogumil Hrabak, „Katoličko stanovništvo u Srbiji 1460 – 1700.,“ u *Naša prošlost* 2 (Kraljevo, 1987.), 77–24.
- 13 DADU, T. N., 10.1., sv. 8, fol. 42’
- 14 DADU, T. N., 10.1., sv. 10, fol. 90’: „Doni Alexi de Georgio de Sancto Paulo de Polato in una casella 1 messale un libro de gramatica el qual si chiamo Regole e un Donato in una altra casella missale uno, vecchio libro ide alfabeto, breviario (...)”.
- 15 Šime Jurić, „Prilozi biografiji Ivana Gazulića,“ *Analitičko historijskog instituta u Dubrovniku* 8/9 (1962.): 8–9; Jorjo Tadić, „Johannes Gazulus, dubrovački humanista XV veka,“ *Zbornik Filozofskog fakulteta u Beogradu* 8/II (1964.): 429–454; Mirko Dražen Grmek i Žarko Dadić, „O astronomu Ginu Gazulu i dubrovačkom traktatu o astralabu,“ *Analitičko historijskog odjela Centra za znanstveni rad JAZU u Dubrovniku* XIII–XIV. (1976.): 53–94; Žarko Dadić, *Povijest znanosti i prirodne filozofije u Hrvata (s osobitim obzirom na egzaktne znanosti)* (Zagreb: Izvorci, 2015.).
- 16 DADU, T.N., 10.1., sv. 18, fol. 126. U svojoj oporuci Johannes (Gjin ili Ivan) Gazulli 1465. godine navodi se kao: „artium doctor et astronomus preclarissimus”.
- 17 DADU, *Isprave i akti*, LXXVI. sv. 15, fol. 350. Gjuragj Kastrioti Skenderbeg u Lješju 1453.
- 18 Vinicije B. Lupis, „Prilozi poznavanju sakralne baštine Vrbice, Lozice i Mokošice,“ u *Kačić zbornik Franjevačke provincije Presvetoga Otkupitelja*, ur. Fra Hrvatin Gabrijel Jurišić (Split: 2011.), 863–888; Johannes Rauchenberger, „Suvremeno propitivanje o likovnoj umjetnosti kao mogućemu izvoru teološkog mišljenja,“ u *Teologija, lijepo i umjetnost, Zbornik radova Međunarodnog znanstvenog skupa Split, 20. i 21. listopada 2011.*, ur. Nikola Bižaca i Jadranka Garmaz (Split, 2012.), 11–30.
- 19 Agostino Petrusi, *Martino Segono di Novo Brdo, Vescovo di Dolcignio. Un umanista serbo-dalmata del Tardo Quattrocento* (Roma: Istituto storico italiano per il Medioevo, 1981.), 128–130.
- 20 DADU, Arhiv Čingrija, „Descrizione delle origini e Geneologie dei Cittadini Ragusei che furono in affitto della Confraternita di San Antonio nei tre Secoli e più da che comincia la medesima che fu l’anno 1343. e seguita poscia la sua real fondazione come per consentimneto del E.mo Maggior Consiglio della Republica di Ragusa che fu l’anno 1348. insino a tutto (...)”, 204., 283., 378., 425.
- 21 DADU, Arhiv Čingrija, *Descrizione delle origini (...)*, 204–208.
- 22 Peter Bartl, „Pjetër Bogdani und die Anfänge des albanischen Buchdrucks in Italien,“ u *Nach 450 Jahren: Buzukus „Missale“ und seine Rezeption in unserer Zeit, Albanische Forschungen* 25 (Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2007.), 267–288; Ina Arapi, „Albania by the end of the 17th century and relations with neighbouring nations according to archbishop Pjetër Bogdani’s work The band of the prophets (1685),“ *Slavia Meridionalis* 15 (2015.): 241–252
- 23 Joško Bracanović, „Pregled povijesti Župe Dol na Braču,“ u *Povijest Župe Dol na Braču* (Hvar, 2016.), 18.
- 24 Šime Ljubić, *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia* (Vienna: R. Lechner; Zara: Battara e Abelic, 1856.), 299.
- 25 Andrea Ciccarelli, *Osservazioni sull’isola della Brazza* (Venezia: Presso Lorenzo Baseggio, 1802.), 431.
- 26 Pavao Butorac, *Zmajevići*, ur. Srećko Majić (Perast: Gospa od Škrpjela, 2003.), 1–93.
- 27 Pavao Butorac, *Boka kotorska u 17. i 18. stoljeću – politički pregled* (Perast: Gospa od Škrpjela, 2000.), 132.

- 28 Vladimir Koščak, „Korespondencija dubrovačke vlade sa sjevernom Hrvatskom,” *Historijski zbornik* 15 (1959.): 183-225.
- 29 DADU, Arhiv Čingrija, Genealogija Antunina, 338-344; DADU, 276, (170), Osobni fond dr. Ernesta Katića, 027, kut. br. 49. Famiglie cittadine riconosciute dalla ex Republica di Ragusa, 42.
- 30 Vjekoslav Klaić, *Život i delo Pavla Rittera Vitezovića (1652. – 1713.)* (Zagreb: Matica hrvatska, 1914.).
- 31 Augustino Theiner, *Vetera Monumenta Slavorum Meridionalium Historiam Illustrantia...*, sv. II. (Zagabriae, 1875.), 219-221.
- 32 Knjižnica Dominikanskog samostana u Dubrovniku, Rkp. *Notizie universali dello stato di Albania e dell'operato da Vinceanzo Zmajevich Arcivescovo d'Antiuari, Visitator Apostolico, l'anno MDCCII*. PF, Seraphinus M. Cerva, *Chirographotheca caenobii S. Dominici de Ragusio Ordinis Praedicatorum, sive codices MSS qui in Bibliotheca eiusdem Caenobii asservantur*, RKP. 70. Zahvaljujem akademiku Stjepanu Krasiću na ustupljenom podatku. Crijević je bio upoznat s izvješćem nadbiskupa Zmajevića, a najpotpunija bilješka bila je upravo nadbiskupa Petra Bogdanija.
- 33 Sjepan Krasić, „Crijević, Serafin Marija,” *Hrvatski biografski leksikon*, ur. Aleksandar Stipčević, (Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1989.), 720-722; Sjepan Krasić, *Bibliotheca Ragusina in qua Ragusini scriptores eorumque gesta et scripta recensentur a fr. Seraphino M. Cerva*, sv. I-IV. (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1975-1980.).
- 34 Vojislav Korać, *Graditeljska škola Pomorja*, ur. Jorjo Tadić (Beograd: SANU, 1965.), 28, 29.
- 35 Arheološki muzej Split, Rukopisna ostavština don Luke Jelića, pozicija Crna Gora i Albanija. Posebno zahvaljujem Arsenu Duplaniću na pomoći i savjetima prilikom pisanja ovog rada.
- 36 Theodor Ippen, *Scutari und die Nordalbanische Küstenebene* (Sarajevo: D.A. Kajon, 1907.), 45; Theodor Ippen, „Stare ruševine u Albaniji,” *Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* 1 (1899.): 2-23. Theodor Ippen, „Nadgrobni spomenik kneza Karla Topije od Albanije,” *Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* 13 (1901.): 439-442.
- 37 Theodor Ippen, „Stare ruševine u Albaniji,” *Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* 13 (1901.): 83-97.
- 38 Theodor Ippen, „Stare ruševine u Albaniji,” *Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* 12 (1900.): 577-588; Theodor Ippen, „Stare crkve po sjevernoj Albaniji,” *Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* 11 (1899): 607-610. Unutrašnjost župne crkve u Lači oslikana je freskama na kojima su tada bili prepoznatljivi sv. Juraj, sv. Grgur, sv. Bazilije, Bogorodica i skupina svetaca. Ova romanička crkva najbliža je svojom arhitekturom crkvi koja se sada naziva sv. Trojstva u Prizrenu.
- 39 Theodor Ippen, „Stari spomenici u Albaniji,” *Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* 1 (1898.): 511-531; Aleksandër Meksi, *Arkitektura e kishave të Shqipërisë (Shekujt VII-XV)* (Tirana: Uegen, 2004.); Gianvito Campobasso, „L'Albanie des Anjou. Alcuni aspetti di cultura occidentale nel Levante adriatico,” *Iconographica* XIV (2015.): 72-99; Gianvito Campobasso, „Alcune fonti per lo studio del Regnum Albaniae degli Angiò: documenti, epigrafi, araldica e visual evidences,” *Mélanges de l'École française de Rome - Moyen Âge* (2016.): 1-29.
- 40 Stanislav Ožujski Živkov, „Elementi za arhitektonsku rekonstrukciju crkve sv. Sergija i Bakha (Kisha e Shirgjit) na rijeci Bojani (Buni) kraj Skadra u Albaniji,” *Starohrvatska prosvjeta* 47 (2020.): 589-629. Autor rada donosi historijat istraživanja sv. Srđa i Bakha na Bojani i potpunu bibliografiju. Šteta da autor ovog rada, inače izvrstan istraživač, nije bio upoznat s arhivskim bilješkama don Luke Jelića. Rekonstrukciju je temeljio na romantiziranoj grafici C. Steinickena prema crtežu E. Schweinfurta („Ruinen eines christlichen Tempel an der Bojana,” *Album malerischer ansichten aus Dalmatien* 23, Trst, 1855.). Iz ove serije grafika potječe i prikaz grada Bara, koji je umnogome udaljen od realnosti te je, kao u ovom slučaju, mogao dovesti u zabludu.
- 41 Stefania Mola, *Puglia. Le Cattedrali* (Bari, 2010.), 148; Gaetano Curizi, *Santa Maria del Casale a Brindisi. Arte, politica e culto nel Salento angioino* (Pesacora, 2014.), 1-160; Vittorio Galati, „I principi angioini di Taranto e l'erezione di Santa Maria del Casale presso Brindisi,” u *Paesaggi, città e monumenti di Salento e Terra d'Otranto tra Otto e Novecento* (Firenca, 2017.), 327-330.
- 42 Lovro Mihačević, *Po Albaniji. Dojmovi s puta* (Zagreb: Matica hrvatska, 1911.), 1-144; Marijan Karaula, *Franjevci Bosne Srebrene u Albaniji* (Tomislavgrad: Naša ognjišta, 2012.), 1-177.
- 43 Augustino Theiner, nav. dj., sv. II. (Zagabriae, 1875.), br. 1, 217-218. Na temelju ovih podataka natpis je objavio Carl Patsch u *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Instituts* (vidi: Carl Patsch, „Aus Albanien,” (1907.), 102, crtež br. 1) Zahvaljujući tim podacima (Petra Bogdanija) omogućio je pristup budućim istraživačima ovom rimskom natpisu.
- 44 Vojislav Korać, nav. dj., Beograd, 1965., 85. Ovaj autor također spominje ove orgulje, ali i činjenicu da je sklopljen ugovor 1319. godine za izradu kora u katedrali sv. Stjepana Prvomučenika te da je Malo vijeće u Dubrovniku 1403. godine odobrilo izvoz 5000 crijeпова za krov katedrale u Skadru.

REFERENCES

- Arap, Ina. “Albania by the end of the 17th century and relations with neighbouring nations according to archbishop Pjetër Bogdani's work The band of the prophets (1685).” *Slavia Meridionalis* 15 (2015): 241-252.
- Bartl, Peter. “Pjetër Bogdani und die Anfänge des albanischen Buchdrucks in Italien.” In *Nach 450 Jahren: Buzukus "Missale" und seine Rezeption in unserer Zeit, Albanische Forschungen* 25, 267-288. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2007.
- Bracanović, Joško. “Pregled povijesti Župe Dol na Braču.” In *Povijest Župe Dol na Braču*. Hvar, 2016.
- Butorac, Pavao. *Zmajevići*. Edited by Srećko Majić. Perast: Gospa od Škrpjela, 2003.
- Butorac, Pavao. *Boka kotorska u 17. i 18. stoljeću — politički pregled*. Perast: Gospa od Škrpjela, 2000.
- Campobasso, Gianvito. “L'Albanie des Anjou. Alcuni aspetti di cultura occidentale nel Levante adriatico.” *Iconographica* XIV (2015): 72-99
- Campobasso, Gianvito. “Alcune fonti per lo studio del Regnum Albaniae degli Angiò: documenti, epigrafi, araldica e visual evidences” *Mélanges de l'École française de Rome - Moyen Âge* (2016): 1-29 <https://doi.org/10.4000/mefrm.3291>
- Ciccarelli, Andrea. *Osservazioni sull'isola della Brazza*. Venezia: Presso Lorenzo Baseggio, 1802.
- Curizi, Gaetano. *Santa Maria del Casale a Brindisi. Arte, politica e culto nel Salento angioino*. Pesacora, 2014.

- Dadić, Žarko. *Povijest znanosti i prirodne filozofije u Hrvata (s osobitim obzirom na egzaktne znanosti)*. Zagreb: Izvori, 2015.
- Drançolli, Jahja. *Në kërkim të historisë mesjetare arbërore*. Zagreb: Unioni i Shqiptarëve në Reputlikën e Kroacisë, 2019.
- Galati, Vittorio. "I principi angioini di Taranto e l'erezione di Santa Maria del Casale presso Brindisi." In *Paesaggi, città e monumenti di Salento e Terra d'Otranto tra Otto e Novecento*. Firenze, 2017.
- Grmek, Mirko Dražen and Žarko Dadić. "O astronomu Ginu Gazulu i dubrovačkom traktatu o astrolabu." *Anali Historijskog odjela Centra za znanstveni rad JAZU u Dubrovniku* XIII.–XIV. (1976): 53–94.
- Hrabak, Bogumil. "Katoličko stanovništvo u Srbiji 1460 – 1700." In *Naša prošlost* 2, 77–124. Kraljevo, 1987.
- Ippen, Theodor. "Stari spomenici u Albaniji." *Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* 1 (1898): 511–531.
- Ippen, Theodor. "Stare ruševine u Albaniji." *Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* 1 (1899): 2–23.
- Ippen, Theodor. "Stare crkve po sjevernoj Albaniji." *Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* 11 (1899): 607–610.
- Ippen, Theodor. "Stare ruševine u Albaniji." *Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* 12 (1900): 577–588.
- Ippen, Theodor. "Stare ruševine u Albaniji." *Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* 13 (1901): 83–97.
- Ippen, Theodor. "Nadgrobnni spomenik kneza Karla Topije od Albanije." *Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* 13 (1901): 439–442.
- Ippen, Theodor. *Scutari und die Nordalbanische Küstenebene*. Sarajevo: D.A. Kajon, 1907.
- Jurić, Šime. "Prilozi biografiji Ivana Gazulića." *Anali Historijskog instituta u Dubrovniku* 8/9 (1962): 8–9.
- Klaić, Vjekoslav. *Život i delo Pavla Rittera Vitezovića (1652. – 1713.)*. Zagreb: Matica hrvatska, 1914.
- Karaula, Marijan. *Franjevci Bosne Srebrene u Albaniji*. Tomislavgrad: Naša ognjišta, 2012.
- Korać, Vojislav. *Graditeljska škola Pomorja*. Edited by Jorjo Tadić. Beograd: SANU, 1965.
- Košćak, Vladimir. "Korespodencija dubrovačke vlade sa sjevernom Hrvatskom." *Historijski zbornik* 15 (1959): 183–225.
- Krasić, Sjepan. "Crijević, Serafin Marija." *Hrvatski biografski leksikon*, 720–722. Edited by Aleksandar Stipčević. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1989.
- Krasić, Sjepan. *Dominikanski samostan u Dubrovniku*. Dubrovnik: Dominikanski samostan sv. Dominik, 2002.
- Liepopili, Antun. "Slavensko bogoslužje u Dubrovniku." *Rad JAZU* (1919): 30–58.
- Lupis, Vinicije B. "O sakralnoj baštini uoči pada Republike i u prvim desetljećima 19. st. u Dubrovniku i okolici." *Peristil* 49 (2006): 107–128.
- Lupis, Vinicije B. "Prilozi poznavanju sakralne baštine Vrbice, Lozice i Mokošice." In *Kačić zbornik Franjevačke provincije Presvetoga Otkupitelja*, 863–888. Edited by Hrvatinić Gabrijel Jurišić. Split: 2011.
- Ljubić, Šime. *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia* (Vienna: R. Lechner; Zara: Battara e Abelic, 1856.).
- Malaj, Vinko P. "Djelovanje franjevaca Dubrovačke provincije među albanskim katolicima." In *Zbornik Male braće u Dubrovniku*. Analecta Croatica Christiana, vol. XXI, 223–225. Edited by Josip Turčinović. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1985.
- Meksi, Aleksandër. *Arkitektura e kishave të Shqipërisë (Shekujt VII–XV)*. Tirana: Uegen, 2004.
- Mihačević, Lovro. *Po Albaniji. Dojmovi s puta*. Zagreb: Matica hrvatska, 1911.
- Mola, Stefania. *Puglia. Le Cattedrali*. Bari, 2010.
- Ožujski Živkov, Stanislav. "Elementi za arhitektonsku rekonstrukciju crkve sv. Sergija i Bakha (Kisha e Shirgjit) na rijeci Bojani (Buni) kraj Skadra u Albaniji." *Starohrvatska prosvjeta* 47 (2020): 589–629.
- Patsch, Carl. "Aus Albanien." *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Instituts (JÖAI)* 10 (1907): 102.
- Petrović, Đurđica. "Sepulkralni spomenici u srednjovjekovnom Dubrovniku." In *Likovna kultura Dubrovnika* 15. i 16. stoljeća, 127–136. Edited by Igor Fisković. Zagreb: MGC, 1992.
- Rauchenberger, Johannes. "Suvremeno propitivanje o likovnoj umjetnosti kao mogućem izvoru teološkog mišljenja." In *Teologija, lijepo i umjetnost, Zbornik radova Međunarodnog znanstvenog skupa Split, 20. i 21. listopada 2011.*, 11–30. Edited by Nikola Bižaca and Jadranka Garmaz. Split, 2012.
- Sindik, Ilija. "O naseljavanju i migracijama u Dubrovniku i okolici." *Glasnik geografskog društva IX* (1923): 49.
- Sirdani, Marin. *Të venduemit e Franceskanvet neper vise të ndryshme të Shqypnis 1240 – 1940*. Hylli i Dritës, 1940.
- Sivrić, Marijan. *Oporuke Kancelarije stonskog kneza od sredine 15. stoljeća do 1808. godine*. Dubrovnik: Državni arhiv u Dubrovniku, 2002.
- Šundrica, Zdravko. "Stonski rat u XIV stoljeću (1333 – 1399)." In *Pelješki zbornik*, vol. 2. Edited by Stjepko Vekarić. Zagreb: Društvo Pelješčana u Zagrebu i Dubrovniku, 1980.
- Šufflay, Milan. *Das mittelalterliche Albanien*. Illyrisch-albanische Forschungen, vol. I. München, 1916.
- Šufflay, Milan. *Srbi i Arbanasi*. Beograd: Seminar za arbanasku filologiju Beograd–Ljubljana, 1925.
- Tadić, Jorjo. "Johannes Gazulus, dubrovački humanista XV veka." *Zbornik Filozofskog fakulteta u Beogradu* 8/II (1964): 429–454;
- Tomić, Radoslav. "Katalog." In *Katedrala Gospe Velike u Dubrovniku*. Edited by Katarina Horvat–Levaj. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2014.
- Vasiljević Solovjev, Aleksandar. "Eine Urkunde des panhypersebastos Demetrios, megas archon von Albanien, Byzant." *Zeitsch* 34 (1934): 304–310.
- Vasiljević Solovjev, Aleksandar. "Nepoznati ugovor Dubrovnika s arbanaskim vladarom iz početka XIII veka." *Arhiv za pravne i društvene nauke* 27 (1935): 292–298.

SUMMARY

About Petar Bogdani, don Luka Jelić and Croatian–Albanian Cultural Contacts

Historical data from Bogdani's work are extremely important and useful sources for recording of the first Roman inscriptions in Shkoder, location of archeological sites as well as for cathography and epigraphy in Albania and Kosovo. Data in Bogdani's book about the inscriptions from the Church of Saint Sergius and Bacchus on the Bojana River, as well as his descriptions of the royal tombs in the church and the bell tower that existed in his time provide precious data for research today. It is the inscriptions from this Benedictine church that aroused the interest of the Dubrovnik historian Serafin Marija Crijević (1686–1759), who was also known as a collagist and painter. Don Luka Jelić (1864–1922) is an interesting figure in Croatian culture of the late 19th and early 20th century, and we can count him in the constellation of highly educated Dalmatian priests who were dedicated to the preservation of cultural monuments and research of historical, archaeological and historical themes and laid the foundations of contemporary reflection on cultural heritage and its preservation. Jelić also left an interesting description of Church of Saint Sergius and Bacchus on the Bojana River from the end of the 19th century and supplemented Bogdani's data. Through this cross-section of cultural ties over the centuries, the need for systematic research into this interesting cultural phenomenon has emerged.

Mr. sc. ELVIS SHALA diplomirao je 2009. na studiju Klasične arheologije na Sveučilištu Mimar Sinan u Carigradu, a na istom je sveučilištu i magistrirao 2016. godine, s temom iz klasične antičke arheologije. Zaposlen je u Arheološkom Institutu Kosova, a od 2016. voditelj je arheoloških iskopavanja na lokalitetima Dresnik i Vendenis. Doktorand je na Sveučilištu Johannes Gutenberg u Mainzu. U središtu je njegova istraživanja antička arhitektura i to ponajviše iz rimskog carskog razdoblja, kao i latinska epigrafika, odnosno provincijalna arheologija.

ELVIS SHALA, MSc graduated in 2009 with a degree in Classical Archeology from the Mimar Sinan University in Istanbul, and received his master's degree from the same university in 2016, with a degree in classical ancient archeology. He is employed at the Archaeological Institute of Kosovo, and since 2016 he has been the leader of archeological excavations at the Dresnik and Vendenis sites. He is attending PhD study at the Johannes Gutenberg University in Mainz. His research interests include ancient architecture, mostly from the Roman imperial period, as well as Latin epigraphy and provincial archeology.

Dr. sc. VINICIJE B. LUPIS diplomirao je 1992. na studiju povijesti i arheologije na Sveučilištu u Zadru, a drugi put je, također u Zadru, diplomirao 1995. na studiju povijesti i teorije umjetnosti. Magistrirao je 1998., a doktorirao 2004. u Zadru. Radi u Institutu društvenih znanosti Ivo Pilar, a od 2008. voditelj je Područnog centra Dubrovnik Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar. U svojim istraživanjima bavi se baštinskim temama povijesti i povijesti umjetnosti jugoistočne Europe.

VINICIJE B. LUPIS, PhD graduated in 1992 the double major program in history and archeology at the University of Zadar. For the second time, he graduated in 1995 in the field of history and theory of art, also in Zadar. He received his MSc in 1998, and his PhD in 2004 from the University of Zadar. He works at the Institute of Social Sciences Ivo Pilar, and from 2008 he is the head of the Institute of Social Sciences Ivo Pilar Regional Center in Dubrovnik. In his research he deals with heritage topics of history and art history of Southeast Europe.